

ГЕНДЕРНИЙ АСПЕКТ МАНІПУЛЯТИВНОЇ КОНФРОНТАЦІЙНОЇ СТРАТЕГІЇ В АНГЛОМОВНОМУ ДІАЛОГІЧНОМУ ДИСКУРСІ

У статті розглянуто маніпулятивний потенціал тактик конфронтаційної стратегії в діалогічному дискурсі з урахуванням гендерного чинника.

Ключові слова: конфронтаційна стратегія, маніпулятивна поведінка, гендерний аспект, гомогенна / гетерогенна групи.

The aim of the article is to provide a study of manipulative potential of tactics of confrontation strategy in the dialogical discourse with particular emphasis on gender aspect.

Key words: confrontation strategy, manipulative behaviour, gender aspect, homogeneous / heterogeneous groups.

Постановка наукової проблеми та її значення. Актуальність дослідження зумовлена загальною спрямованістю сучасної лінгвістики на вивчення можливостей мови в регулюванні поведінки людей і, зокрема, здатності конфронтаційної стратегії виступати інструментом маніпулятивного впливу. Вихідною є думка про те, що адресат усвідомлює вплив, який здійснюється над ним, але маніпулятор використовує такі стратегії і тактики, вибудовує діалог таким чином, що реципієнт не може відмовитись від нав'язаної думки чи дії. Крім того, у фокусі нашої лінгвістичної розвідки постає гендерний фактор, що визначає ставлення суспільства до чоловіків й жінок, а також поведінку індивідів відносно певної гендерної приналежності, стереотипних уявлень про чоловічі та жіночі якості. **Мета статті** – проаналізувати маніпулятивний потенціал конфронтаційних тактик з урахуванням гендерного аспекту.

Виклад основного матеріалу й обґрунтування отриманих результатів. Онтогенетичними характеристиками конфліктної мовленнєвої поведінки є інтенціональне протиставлення мовленнєвих дій інтрактивів та пряме чи опосередковане вираження негативної оцінки вербальних або фізичних дій співрозмовника. Конфронтації конфліктного та маніпулятивного характеру значно відрізняються. Слідом за Р. Бероном та Д. Річардсон, ми виокремлюємо *ворожу агресію*, в основі якої – усвідомлене прагнення спричинити зло або шкоду іншій живій істоті, та *інструментальну агресію*, для якої нанесення шкоди не є самоціллю: агресивні дії використовуються в якості інструмента для здійснення різних бажань (цит. по [5, с.1]). Про такий вид агресії йдеться у разі маніпулятивної конфронтаційної стратегії, адже метою маніпулятора є викликати в адресата стан фрустрації, тобто психологічного дискомфорту [6, с.21], що у результаті призведе до повного підкорення його вимогам. Так, у прикладі (1) маніпулятор (адвокат Харді) застосовує конфронтаційну стратегію задля досягнення проміжної прагматичної мети (ПМ1), а саме – викликати в адресата стан фрустрації. Отже, агресія використовується як інструмент для досягнення головної прагматичної мети (ПМ2) – отримання правдивої інформації (к). Створенню почуття безвиході сприяють тактики прямого (а, с, е, g, h) та непрямого (b, d, f) обвинувачення, погрози (j). Динаміка діалогу забезпечується особливим способом вираження обвинувачень, а саме, їхнім риторичним характером й перетворенням інформації, що надає адресат, на звинувачення. Підкреслимо, що такий спосіб отримання інформації притаманний комунікативній ситуації допиту. Як і в наведеному прикладі, психологічний дискомфорт партнера по спілкуванню може бути усунений лише у разі абсолютної згоди з маніпулятором.

(1) (a) “What do they have to do with you? I’ll tell you. I’m investigating Bree Beaumont and you lied to me yesterday. I’m getting close. (b) The fire was somebody warning me to stay away and the only person I can think of who’s got any reason is you. How about that? Is that clearer?” “I didn’t set your house on fire, Mr. Hardy. (...)” What you’re calling a lie was a simple mistake. I forgot something that was all.” But Hardy’s blood was way up, his voice dripping sarcasm. (c) “Oh yes, you forgot. You called the husband of a murdered woman who’d worked on your campaign, and it clean slipped your mind. (d) You forgot that? I don’t believe you.”

“It was only for an instant. By the time I realized I’d made a mistake, you were gone. So I called you last night.” “You called me last night? (...) (e) Which, in any event, you know you can’t prove because my answering machine is a pile of ashes. Is that what you’re telling me?” “No, but I–” (f) “And while we’re at it here, Mr. Valens, maybe you can tell me how you got my home number, which is unlisted.” And here Hardy realized that one of the roundhouses he was throwing had finally scored. (g) “Was it one of your campaign workers, maybe? The same guys who came by my house?” “No!” (h) “No? What? Was it different guys?” “No. You’re twisting what I’m saying. I don’t have any guys. I didn’t do any of this.” (i) “You didn’t call me? That’s your new story.” “No, I did do that. I admitted that.” (j) “If you don’t say something I want to hear in the next five seconds, I’m going to shoot you in the face.” “What do you want?” (k) “I want why you called Ron and why you didn’t tell me.”

(Lescroart, NBT, 230-231)

Специфіка стратегії полягає у рольовому характері конфронтації, тобто рольові позиції комунікантів ефективно сприяють реалізації маніпулятивного впливу, адже маніпулятор розраховує на близькі стосунки, любов та певні обов’язки зі сторони адресата. В структурі конфронтативної стратегії виокремлюємо тактики докору, осуду, обвинувачення, спільною рисою яких є комплексний характер комунікативної мети, що інтегрує вираження несхвальної оцінки та вплив на емоційний стан адресата.

На думку О. Г. Винокурової, *“осуд, обвинувачення об’єднані однією загальною комунікативною метою вираження негативної оцінки адресата, третіх осіб і/або дій та розрізняються ступенем відхилення від норм міжособистісного спілкування”* [1, с.43]. У випадку *обвинувачення* в намір адресанта входить повідомлення про те, що хтось здійснив якийсь вчинок, а негативний характер цього вчинку розглядається як щось очевидне. У випадку *осуду* дія адресата, навпаки, – очевидна, а повідомляється те, що дія з точки зору ілюкутивного агента є осудливою. *Обвинувачення* неодмінно включає в себе вербально виражений або ментальний акт *осуду* [3, с.63]. В цілому ми дотримуємось точки зору Л. Л. Федорової, яка розглядає *осуд* та *обвинувачення* в рамках оцінного та емоційного впливу. Вона відносить *осуд* до морально-етичної сфери, а *обвинувачення* – до соціально-правової сфери оцінки поведінки [7, с. 49-50].

Тактики *докору* та *осуду* є спорідненими в тому, що обидві вказують на невідповідність поведінки адресата соціальним нормам, прийнятим в англomовному суспільстві. Проте, на відміну від *осуду*, *докір*, на думку О. П. Черняк, супроводжується більшою мірою відчуттям смутку і розчарування, печалі, а адресант намагається піклуватися про почуття адресата [8, с.89]. Ілюстративний матеріал доводить, що тактика докору в маніпулятивній ситуації не характеризується доброзичливим ставленням адресанта, навпаки, є конфліктогеном, що дозволяє маніпулятору домогтися свого.

Отже, осуд відрізняється від обвинувачення та докору обов’язковістю експлікації оцінного компонента. Ментальний акт осуду передує вербально вираженому обвинуваченню; при докорі адресант виражає пресупозицію, що відповідна дія вже відбулася, але, на відміну від осуду, це не є асерцією, він не стверджує, що це погано, а вказує непрямым способом [8, с.89]. Імплементация маніпулятивної конфронтаційної стратегії дозволяє маніпулятору підвищити власний статус за рахунок зниження статусу адресата. Окрім того, важливо додати, що розглянуті тактики, як правило, реалізуються в комплексі, тому їхній розподіл є досить умовним.

Тактика докору. Досліджуючи конфліктний дискурс, Н. О. Каразія розглядає невдоволення, що полягає в основі докору, як категорію, яка може бути виражена найрізноманітнішим чином: від простої констатації певного емоційного негативного стану у мовця до вияву афекту – бурхливо вибуху емоцій (образи, обурення і подібних станів) [4, с.14]. Мета докору полягає у тому, щоб викликати в адресата почуття провини, сорому, зобов'язання тощо, що характеризується оцінним знаком “мінус”.

Приклад (2) ілюструє ситуацію, де сенатор й одночасно свекор Олівера з метою маніпулятивного впливу застосовує тактику докору (а). Сенатор Девіс усвідомлено пропонує вінчання в церкві, у якій ще декілька тижнів тому Олівер планував одружуватися з іншою дівчиною. Успішність маніпуляції забезпечується стандартною комунікативною роллю сенатора та майбутнього свекра, а також станом психологічного дискомфорту, що спричиняє тактика докору. Важливою деталлю є непряма обіцянка маніпулятора – посада губернатора для майбутнього зятя (b).

(2) *Senator Davis's voice was cold. (a) "You embarrassed my daughter, Oliver, and I'm sure you want to make up for that. Am I right?" There was a long pause. "Yes, Todd. Of course." "Thank you, Oliver. I look forward to seeing you in a few days. (b) We have a lot to talk about... governor...."* (Sheldon, BLP, 24)

У попередньому прикладі ми спостерігаємо лише констатацію емоційного негативного ставлення маніпулятора. У наступному фрагменті (3) продемонстровано тактику докору, що проявляється бурхливим вибухом емоцій, й відповідно, залучаються додаткові тактики. На репетиції маминого весілля вже доросла донька Сьюзен дізнається, що її батько – не загиблий льотчик. Отож, вона бажає дізнатися його ім'я, місце проживання тощо. Це абсолютно не входить у плани матері і вона використовує конфронтаційну стратегію, яка реалізується у комплексі тактик: докору (а), образи (b), самоосуду (с). Така маніпулятивна поведінка повинна викликати у доньки почуття провини, сорому, жалю. Але, очевидно, що маніпулятор вже не вперше використовує такий спосіб впливу, тому адресат не реагує на цю стратегію. Отже, мовленнєву маніпуляцію вважаємо невдалою.

(3) *Susan: 00:18:17,806: Mom, I need answers.*

Mom: 00:18:20,309: (a) Do you have to do this now? You are ruining my wedding rehearsal!

Susan: 00:18:26,190: You've been married 4 times. I think you got it down.

Mom: 00:18:28,901: (b) I will not stand here and be attacked!

Susan: 00:18:33,197: Mom, don't walk away from me!

Mom: 00:18:37,493: (c) What do you want me to say? You want me to say I'm a bad mother? Fine! I'm a bad mother! Are you happy now? [Desperate Housewives 2/8]

Цей діалог також доводить точку зору Т. А. Давидової, яка розглядає МА докору як акт двонаправленого характеру: з одного боку – як “захисну реакцію” на дії іншої людини, з іншої – як вираження негативного оцінного ставлення до вчинків адресата. Перлокутивна мета МА докору визначається як “каузація переживання реципієнтом почуття провини” [4, с.15].

Тактика осуду реалізує інтенцію мовця висловити адресату негативну оцінку щодо тієї чи іншої його дії / бездіяльності або третьої особи, що зачепили особистісну сферу мовця [9, с.7]. Мотивами осуду є: бажання змінити психологічний стан адресата, примусити його відчувати сором, вину тощо; прагнення спонукати адресата припинити осуджувані дії, не повторювати їх у майбутньому; намагання вияснити стосунки; бажання оприлюднити негативну оцінку адресата, представити справжнє “обличчя” об'єкта оцінки, який заслуговує осуду; прагнення суб'єкта висловлення зняти з себе відповідальність за неприємну ситуацію, що склалася, захиститися від нападів співрозмовника, виправдати свою поведінку [9, с.12]. Усі зазначені мотиви реалізують проміжну прагматичну мету (ПМ1), тобто створюють в адресата стан фрустрації, а справжньою прагматичною метою (ПМ2) є прислухатись та виконати прохання, наказ тощо маніпулятора.

Зазначимо, що тактика осуду, здійснена з метою маніпуляції, порівняно з тактиками докору та обвинувачення, не настільки ефективна. Проаналізуємо приклад (4), де адресант (Лорен) на початку діалогу не проявляє себе як маніпулятор. Вона прагне домовитись з Октавією про організації добродійного заходу, розраховуючи на певні знижки (а). Коли адресант не досягає прагматичної мети, вона намагається маніпулювати, застосовуючи тактику осуду (*I must say it seems a bit – wrong – for a business to be making money out of charities*) в якості інструменту для здійснення бажаного. Тактику осуду у цьому випадку розглядаємо як неуспішну.

(4) *'Unlikely, I have to say,' said Octavia coolly, 'this is a business, you know. But we could talk. It sounds a wonderful idea, your fun day, and you'll find it very productive. We did something similar at Brooklands a year or so ago. Raised over a hundred thousand for Foothold, one of our charities. 'Oh, really?' Interest flashed briefly into the drawling voice. 'Yes. So if you did think it might be worth talking–'*

(a) *'But you wouldn't do it for free? For old times' sake?' 'Lauren, I couldn't. Sorry.'*

'Well, we'll think about it. (b) I must say it seems a bit – wrong – for a business to be making money out of charities.' (Vincenzi, AC, 36)

Тактика обвинувачення націлена на негативну оцінку дій і/або вчинків партнера. Експлікуючи обвинувачення, адресант завдає психологічної шкоди обличчю адресата, викликаючи у нього емоційний дискомфорт [2, с.19]. Маніпулятор, удаючись до такої тактики, вважає, що має право пред'являти претензії, оцінюючи свій статус вищим по відношенню до адресата.

Фрагмент (5) ілюструє діалог між журналістом, що розслідує смерть учасника колись відомої групи, та її гітаристом (Джей Бернс). Маніпулятором у цьому прикладі виступає музикант, який приховує інформацію про убивство Джиммі. Журналіст відчуває, що щось не так, і за допомогою тактики непрямого запиту інформації намагається отримати невідомі факти (а, б). Зрозумівши це, маніпулятор використовує тактику обвинувачення (с), яка по-перше, дозволяє відвести увагу від власної персони, по-друге, викликавши в адресата певний психологічний дискомфорт, припинити подальше розпитування. Слід додати, що тактика обвинувачення в чоловічій гомогенній групі характеризується вживанням інвективної лексики (*fuckin', shit, goddamn*).

(5) *I nudge him along. (a) "Jay, it's hard to understand Jimmy was an experienced diver—" "What're you tryin' to say? Anybody can swim off get lost. It happens," he says. "The cops in Nassau, the said they see it all the time. He coulda used up his and had a heart attack on the way to the top." (b) "I suppose. But it just seems weird." Bums scowls. (c) "You fuckin' people are all alike. Stir ring up shit–Jesus, a man's dead. My best friend! Cleo's husband! He's dead and here you're tryin' to make so goddamn mystery out of it, just to sell papers."* (Hiaasen, BC, 130)

Як ми вже зазначали, тактика обвинувачення реалізується паралельно з іншими тактиками у складі конфронтаційної стратегії. Так, у прикладі (6) першою у структурі маніпулятивної стратегії залучається тактика докору (а), наступною – тактика обвинувачення (б). Таким чином, значну частину провини маніпулятор перекладає на адресата. Крім того, важливим елементом маніпулятивного впливу в цій ситуації є приховування інформації, а саме, що під час пологів адресант був нападпитку і смерть однієї з близнюків, головним чином, його провина. Отже, тактики докору й обвинувачення дозволяють маніпулятору приховати власну помилку і спрямувати думки жінки в іншому напрямі.

(6) *'But I still don't see why you couldn't -' (a) 'Look, Rosemary,' said James, gently firm. 'I hate to say this. I really do, but if you'd come in regularly to antenatal for check-ups we would have -' 'Oh no! No, no.' (...) He hated himself for doing this, but he had to start covering himself now. (b) 'I'm sorry,' he said, quietly, steadily, 'but that's exactly what I do mean, Rosemary. If only we had been able to look after you -'* (Vincenzi, AW, 120)

Висновки. Таким чином, усі тактики в структурі конфронтаційної стратегії виконують паралельно або по чергову дві функції: дефокусують увагу адресата від певного об'єкта і/або референта розмови, а також викликають стан фрустрації, що сприяє реалізації головної прагматичної мети маніпулятора. Виокремлюючи загальні для докору, осуду та обвинувачення прагматичні характеристики, підкреслимо, що такі тактики, як правило, зустрічаються в інтеракції добре знайомих людей. Саме достатній ступінь близькості комунікантів, їхній тісний контакт у житті взагалі і в певній ситуації спілкування дозволяє удатися до цих тактик. Суб'єктами осуду та обвинувачення часто виявляються члени сім'ї та близькі люди.

Аналізуючи гендерні особливості конфронтаційної стратегії, доходимо висновку, що жінки залучають відразу декілька тактик. Тому жіночий осуд характеризується більшою емоційністю, експресивністю, у той час як чоловікам, як правило, властива стриманість, раціональність, логічна послідовність викладу фактів. Слід додати, що, на відміну від гомогенної групи, у гетерогенній чоловіки, застосовуючи тактику обвинувачення, не дозволяють собі використання лексики вульгарного характеру. Тим не менш, ефективність маніпуляції не зменшується.

За результатами нашого дослідження, предметом обвинувачення, осуду та докору є неправильність, аморальність вчинків адресата, а також невідповідність соціально прийнятним маскулінним характеристикам (у групі Ч→Ч, Ж→Ч) і гендерним ролям матері / дружини (у групі Ж→Ж, Ч→Ж), сина / батька (у групі Ж→Ч). Загалом, конфронтаційні тактики з метою маніпуляції застосовуються частіше у гомогенних групах, а в гетерогенних цей показник в 1,6 разів нижчий.

Перспективу подальшого дослідження вбачаємо у вивченні комплексної імплементації стратегій і тактик кооперативної та конфліктної макростратегій.

ЛІТЕРАТУРА

1. Винокурова О. С. Репертуар речевих жанров в прозе Л. Петрушевской как отражение культурного состояния общества / О. С. Винокурова // Культурно-речевая ситуация в современной России: вопросы теории и образовательных технологий. Екатеринбург: Изд-во Уральского ун-та, 2000. – С. 42– 44.
2. Волкова Т. А. Дипломатический дискурс в аспекте стратегичности перевода и коммуникации: на материале английского и русского языков: автореф. дис. на соискание уч. степени канд. филол. наук: спец. 10.02.20 “Сравнительно-историческое, типологическое сопоставительное языкознание” / Т. А. Волкова. – Челябинск, 2007 – 24 с.
3. Дубровская Т. В. Речевые жанры “осуждение” и “обвинение” в русском и английском речевом общении: дис. ... канд. филол. наук: 10.02.19 / Татьяна Викторовна Дубровская. – Саратов, 2003. – 233 с.
4. Каразия Н. А. Лингвопрагматическое исследование конфликтного дискурса / Н. А. Каразия. – Вестник КРАУНЦ. Гуманитарные науки. – 2006. – №2. [Електронний ресурс]. Режим доступу: http://www.kamgu.ru/kraunc_journal/2006_2_rus
5. Поселенова А. В. Стереотипы агрессивного и манипулятивного речевого поведения в русской лексике / А. В. Поселенова [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://rusistica.ru/pdf/4/4-poselenova.pdf> Назва з титул. екрану.
6. Седов К. Ф. О манипуляции и актуализации в речевом воздействии / К. Ф. Седов // Проблемы речевой коммуникации: Межвуз. сб. науч. тр./ [под ред. М. А. Кормилициной]. – Саратов: Изд-во Саратов.ун-та, 2003. – Вып. 2. – 140 с. – С. 20 – 27.
7. Федорова Л. Л. Прямое выражение агрессии в речевом общении / Л. Л. Федорова // Агрессия в языке и речи: сб. науч. статей / сост и отв ред. И. А. Шаронов. – М.: РГГУ, 2004. – С. 219–233.
8. Черняк О. П. Місце мовленнєвого акту осуду серед оцінних мовленнєвих актів / О. П. Черняк // Науковий вісник Волинського національного університету імені Лесі Українки: Прагмалінгвістика. – Луцьк: РВВ “Вежа” Волинського національного ун-ту ім. Лесі Українки, 2007. – №3. – С. 88-92.

9. Черняк О. П. Структурно-семантичні та комунікативно-прагматичні особливості висловлень осуду (на матеріалі англомовного художнього дискурсу): автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук: спец. 10.02.04 “Германські мови” / О. П. Черняк. – Чернівці, 2009. – 23 с.

ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

1. Desperate Housewives: [television series] / created by Marc Cherry. – Season 2. – Episode 8. – ABC Studios and Cherry Productions, 2005–2006.
2. Hiaasen C. Basket Case / C. Hiaasen. – New York: Warner Books, 2002. – 410 p.
3. Lescroart J. Nothing but the Truth / J. Lescroart. – New York: Signet Book, 2001. – 439 p.
4. Sheldon S. The Best Laid Plans / S. Sheldon. – London: Harper Collins Publishers, 1997. – 344 p.
5. Vincenzi P. Almost a Crime / P. Vincenzi. – London: Orion, 2000. – 627 p.
6. Vincenzi P. Another Woman / P. Vincenzi. – London: Orion, 2000. – 551 p.